

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Кафедра професійної освіти та безпеки життєдіяльності

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри

доц. Вадим РЕБЕНОК

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ»**

Спеціальність 032 Історія та археологія

2020–2021 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності.

Протокол № 1 від 31 серпня 2020 року.

Розробники: Ковбаса Юрій Миколайович, доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, доцент;
Ковбаса Тетяна Іванівна, доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук.

Мова навчання – українська.

технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 08. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

ПРН 15. Застосовувати набуті спеціальні компетентності на широкому громадсько-політичному та суспільному рівнях, аргументувати важливість соціальних функцій історика в сучасному суспільстві.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Виконання завдань практичної роботи	4	5	до 20
Тестування (опитування) за теоретичними питаннями лекцій і практичних робіт	5	5	до 25
Опрацювання алгоритмів поведінки у небезпечних ситуаціях	2	5	до 10
Самостійна й навчально-дослідницька робота: Реферат, есе, презентація, навчально-пошукова робота, творчий проєкт	1	20	до 20
Усього			до 75
Залік:			до 25
Разом:			до 100

** Здобувач може отримати додатково до 10 балів за публікацію у наукових (фахових) журнал, збірнику тез наукових конференцій проблематики навчальної дисципліни.*

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90-100	A	зараховано
83-89	B	
75-82	C	
68-74	D	
60-67	E	
35-59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

СТРУКТУРА і ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1.

Теоретичні й прикладні аспекти безпеки життя й діяльності людини

Тема 1.1. Категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності.

Історія та основні компоненти навчальної дисципліни. Об'єкт, предмет, мета й основні завдання навчального курсу. Головні визначення – безпека, загроза (потенційна небезпека), небезпека, надзвичайна ситуація, ризик, життя, здоров'я, діяльність, працездатність, шкідливі та небезпечні фактори. Безпека людини, суспільства, національна безпека. Культура безпеки як елемент загальної культури, що реалізує захисну функцію людства. Аксиоми безпеки життєдіяльності. Методологічні основи безпеки життєдіяльності. Системний підхід у безпеці життєдіяльності. «Ланцюг безпеки».

Глобальні проблеми БЖД і людства. Концепція ООН про сталий розвиток людства. Законодавчі та нормативні акти з БЖД.

Тема 1.2. Ризик як кількісна оцінка небезпек.

Поняття й загальний аналіз ризику і проблем безпеки складних систем, які охоплюють людину (керівник, оператор, персонал, населення), об'єкти техносфери та природне середовище. Основні види ризику в побуті й виробничій діяльності. Ідентифікація ризику. Індивідуальний та груповий ризик. Фактори ризику. Фактори ризикової поведінки людини. Концепція прийняттого (допустимого) ризику. Шкала ризику.

Головні етапи кількісного аналізу та оцінки ризику. Методичні підходи до визначення й управління ризиком. Статистичний метод. Інженерний метод. Топографічний метод. Монографічний метод. Модельний метод. Економічний метод. Експертні й соціальні методи оцінювання ризиків. Застосування у розрахунках ризику імовірнісних структурно-логічних моделей. Визначення базисних подій. Вибір методів (відмова від ризиків, зниження, передача і ухвалення) та інструментів управління виявленим ризиком.

Тема 1.3. Людина як елемент ергатичних систем

Поняття про ергатичні системи. Розвиток ергатичних систем. Місце людини в ергатичній системі. Основні завдання ергономіки.

Рефлекс. Психічні та фізіологічні якості людини. Вплив емоційних процесів на результати й процес діяльності людини. Стрес як фізіологічна реакція на зовнішні та внутрішні подразники. Вплив стресу на працездатність людини.

Мотиваційна сфера діяльності. Групи мотивів діяльності людини. Мотиви безпеки. Мотиви вигоди. Мотиви зручності. Мотиви задоволення. Взаємозв'язок мотивів діяльності.

Роль аналізаторів людини, їх властивості та вплив на ефективність безпеки діяльності людини. Антропометричні властивості людини й ергономічність робочого місця працівника.

Особливості режиму діяльності людини.

Модуль 2.

Основи цивільного захисту населення й територій

Тема 2.1. Визначення надзвичайної ситуації та класифікація небезпек

Поняття надзвичайної ситуації (НС). Основні види небезпек і небезпечних подій: аварія, стихійне лихо, пожежа, катастрофа, епідемія, епізоотія, епіфітотія, воєнні дії, засоби масового ураження. Види новітньої зброї. Інформаційні зброя.

Таксономія, ідентифікація та квантифікація небезпек. Види небезпек: мікро- та макро-біологічна, вибухопожежна, гідродинамічна, пожежна, радіаційна, фізична, хімічна, екологічна. Критерії переходу небезпечної події у НС, одиниці виміру показників класифікаційної ознаки НС та їхні порогові значення у природному середовищі, виробничій, транспортній та інших сферах життєдіяльності. Класифікація НС за причинами походження, територіального поширення і обсягів заподіяних або очікуваних збитків.

Тема 2.2. Природні небезпеки й загрози, характер їхніх проявів і дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки, території.

Класифікація природних небезпек: літологічні (геологічні), гідрологічні (гідросферні), метеорологічні (атмосферні), біологічні (медико-біологічні), космічні.

Характеристика небезпечних геологічних процесів і явищ: землетрус, карст, осідання ґрунтів над гірничими виробками, зсув, обвал, ерозія ґрунту. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки та навколишнє середовище.

Негативний вплив на життєдіяльність людей та функціонування об'єктів економіки в умовах проявів вражаючих факторів небезпечних метеорологічних явищ: сильного вітру, урагану, смерчу, шквалу, зливи, сильної спеки, морозу, снігопаду, граду, ожеледі.

Небезпечні гідрологічні процеси і явища: підтоплення, затоплення повеневими або паводковими водами, талими водами та в поєднанні з підняттям ґрунтових вод, підтоплення внаслідок затору льоду, вітрові нагони. Вражаючі фактори, що ними формуються, характер їхніх проявів та наслідки.

Пожежі у природних екосистемах (ландшафтна, лісова, степова, торф'яна пожежа). Вражаючі фактори природних пожеж, характер їхніх проявів та наслідки.

Біологічні небезпеки. Вражаючі фактори біологічної дії. Характеристика небезпечних патогенних мікроорганізмів: найпростіші, гриби, віруси, рикетсії, бактерії. Пандемії, епідемії, масові отруєння людей. Загальна характеристика особливо небезпечних хвороб (холера, сибірка, чума та ін.). Інфекційні захворювання тварин і рослин.

Основні принципи захисту від природних небезпек і подолання негативних наслідків їх прояву.

Тема 2.3. Техногенні небезпеки та їхні наслідки.

Техногенні небезпеки та їх вражаючі фактори за генезисом і механізмом впливу. Класифікація, номенклатура і одиниці виміру вражаючих факторів фізичної та хімічної дії джерел техногенних небезпек.

Промислові аварії, катастрофи та їхні наслідки. Рівні виробничих аварій в залежності від їхнього масштабу. Втрати міцності, деформації, провали і руйнування будівель та споруд. Пошкодження енергосистем, інженерних і технологічних мереж.

Небезпечні події на транспорті та аварії на транспортних комунікаціях. Вимоги до транспортування небезпечних речовин. Маркування небезпечних вантажів з небезпечними речовинами.

Гідродинамічні об'єкти і їхнє призначення. Причини виникнення гідродинамічних небезпек (аварій). Хвиля прориву та її вражаючі фактори. Вимоги до розвитку і розміщення об'єктів гідродинамічної безпеки.

Небезпеки та аварії на потенційно-небезпечних об'єктах: радіаційні, хімічні, біологічні.

Тема 2.4. Соціально-політичні небезпеки, їхні види та характеристики.

Глобальні проблеми людства: глобальна біосферна криза, екологічна криза, ресурсна криза, мирне співіснування, припинення гонки озброєння та відвернення ядерної війни, охорона навколишнього природного середовища, паливно-енергетична, сировинна, продовольча, демографічна, інформаційна, ліквідація небезпечних хвороб. Соціально-політичні конфлікти з використанням звичайної зброї та засобів масового ураження. Види тероризму, його первинні, вторинні та каскадні вражаючі фактори; збройні напади, захоплення й утримання об'єктів державного значення; встановлення вибухового пристрою у багатолюдному місці, установі (організації, підприємстві), викрадання зброї та небезпечних речовин з об'єктів їхнього зберігання, використання, переробляння або під час транспортування.

Сучасні інформаційні технології та безпека життєдіяльності людини. Особливості впливу інформаційного чинника на здоров'я людини та безпеку суспільства.

Соціальні фактори, що впливають на життя та здоров'я людини. Корупція і криміналізація суспільства. Маніпуляція свідомістю. Розрив у рівні забезпечення життя між різними прошарками населення. Шкідливі звички, соціальні хвороби та їхня профілактика. Алкоголізм та наркоманія. Зростання злочинності як фактор безпеки. Види злочинних посягань на людину.

Поняття та різновиди натовпу. Поводження людини в натовпі.

Тема 2.5. Моніторинг небезпек від НС, планування й прогнозування розвитку НС.

НС, причини виникнення та складові системи їх моніторингу. Галузевий моніторинг за станом безпеки у відповідній сфері відповідальності центральних органів виконавчої влади. Найменування та визначення основних показників джерел природних НС та номенклатура, позначення, розмірність і порядок визначення параметрів уражальних чинників джерел техногенних НС, які контролюються і підлягають прогнозуванню.

Територіальний моніторинг за об'єктами, ресурсами, процесами і системами захисту та ліквідації НС, стану впровадження превентивних заходів щодо зменшення їхніх масштабів. Мережа спостереження і лабораторного контролю. Урядова інформаційно-аналітична система з НС, збирання, оброблення, передавання та збереження моніторингової інформації.

Основні етапи аналізу НС та прогнозування їхніх наслідків. Опис явищ, що прогнозуються, перелік вихідних даних. Способи виявлення потенційно-небезпечних зон з імовірними джерелами НС. Зонування територій за ступенем безпеки.

Структурно-функціональна модель протидії НС (попереджувальна, компенсаційна, комплексна тощо). Загальні принципи превентивного та

оперативного (аварійного) планування заходів щодо зниження ризиків і зменшення масштабів НС. Вимоги до складу, змісту та форми плануючої документації.

Методика розроблення планів з попередження НС. Комплекс організаційних та інженерно-технічних заходів щодо запобігання та мінімізації наслідків НС природного характеру.

Характеристики зон радіоактивного, хімічного та біологічного зараження.

Джерела радіації та одиниці її вимірювання. Класифікація радіаційних аварій за характером дії і масштабами. Фази аварій та фактори радіаційного впливу на людину. Механізм дії іонізуючих випромінювань на тканини організму. Ознаки радіаційного ураження. Гостре опромінення. Хронічне опромінення. Нормування радіаційної безпеки. Захист приміщень від проникнення радіоактивних речовин. Чорнобильська катастрофа: події, факти, цифри.

Класифікація небезпечних хімічних речовин за ступенем токсичності, здатності до горіння, впливом на організм людини. Характеристика класів небезпеки згідно із ступенем їхньої дії на організм людини. Особливості забруднення місцевості, води, продовольства у разі виникнення аварій з викидом небезпечних хімічних речовин. Класифікація суб'єктів господарювання і адміністративно-територіальних одиниць за хімічною небезпекою. Типологія аварій на хімічно-небезпечних об'єктах та вимоги до їхнього розміщення і розвитку. Захист приміщень від проникнення токсичних аерозолів. Організація дозиметричного й хімічного контролю.

Характеристика зон небезпечних геологічних процесів і явищ. Визначення показників, що характеризують ушкодження будівель, споруд та обсяги завалів у зонах НС, спричинених природними чинниками фізичного походження. Інженерна підготовка зсувних та зсувонебезпечних територій.

Характеристика зон затоплень, які виникають під час руйнування підпірних споруд (греблі) водосховищ. Визначення параметрів, характеру руху хвилі прориву при повному руйнуванні підпірних споруд водосховища. Розрахунок хвилі прориву при частковому руйнуванні греблі. Порядок нанесення на карту ділянки затоплення місцевості.

Тема 2.6. Державне управління та менеджмент безпеки.

Правові та організаційні основи та принципи цивільного захисту.

Правові норми, що регламентують організаційну структуру органів управління безпекою та захистом у НС, процеси її функціонування і розвитку, регламентацію режимів запобігання і ліквідації НС. Структурно-функціональна схема державного управління безпекою та захистом у НС в Україні з урахуванням правового статусу і повноважень органів влади. Органи управління, сили і ресурси з попередження та реагування на НС на державному рівні. Загальні норми законодавства, підзаконних актів, стандарти і технічні умови, технічні і адміністративні регламенти, що регламентують принципи і механізми регулювання безпеки, зниження ризиків і пом'якшення наслідків НС. Превентивні та ситуаційні норми: експертиза, ліцензування,

сертифікація, аудит; підвищення технологічної безпеки виробничих процесів та експлуатаційної надійності об'єктів, підготовка об'єктів економіки і систем життєзабезпечення до роботи в умовах НС. Компенсаційні та регламентні норми: пільги, резервування джерел постачання, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, страхування, спеціальні виплати, норми цивільної, адміністративної відповідальності та процедури їхнього застосування.

Головні положення про навчання персоналу підприємств, установ і організацій діям та способам захисту в разі виникнення НС та аварій. Система інструктажів. Програми підготовки населення до дій у НС. Спеціальні об'єктові навчання і тренування. Функціональне навчання керівних працівників і фахівців, які організують та здійснюють заходи у сфері цивільного захисту.

Критерії та показники оцінки ефективності функціонування системи безпеки та захисту в НС об'єкту господарювання.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	Усь ого	у т.ч.			Усь ого	у т.ч.		
		л	пр	сп		л	пр	сп
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Змістовий модуль 1.								
Теоретичні й прикладні аспекти безпеки життя й діяльності людини								
Тема 1.1. Категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності.	15	2	2	11	15	1		14
Тема 1.2. Ризик як кількісна оцінка небезпек.	14	2	2	10	14	1		13
Тема 1.3. Людина як елемент ергатичних систем	16	4		12	16	1		15
Разом за модулем 1	45	8	4	33	45	3		42
Змістовий модуль 2.								
Основи цивільного захисту населення й територій								
Тема 2.1. Визначення надзвичайної ситуації та класифікація небезпек	7	2	2	3	7	1		6
Тема 2.2. Природні небезпеки й загрози, характер їхніх проявів і дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки, території.	7	1	2	4	7	1		6
Тема 2.3. Техногенні небезпеки та їхні наслідки.	8	1		7	8	1		7
Тема 2.4. Соціально-політичні небезпеки, їхні види та характеристики.	8	1		7	8			8

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Тема 2.5. Моніторинг небезпек від НС, планування й прогнозування розвитку НС.	8	1		7	8			8
Тема 2.6. Державне управління та менеджмент безпеки.	7	2		5	7			7
Разом за модулем 2	45	8	4	33	45	3		42
Всього годин	90	16	8	66	90	6		84

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Методи визначення працездатності людини	2
2	Визначення рівня стресового навантаження	2
3	Моделювання небезпечних подій та оцінка рівня ризику	2
4	Надзвичайні ситуації та організація дій для їх усунення	2
	Разом	8

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.

Здобувачі освіти в рамках самостійної роботи вивчають теоретичні питання для самостійної роботи, проводять підготовку до практичних робіт, досліджують окремі питання курсу й оформлюють їх у формі реферату, презентації, міні-дослідження (есе), пошуково-аналітичної роботи, творчого проекту з обраної проблематики за погодженням із викладачем.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

1. Словесні: лекція, інтерактивна лекція з проблемним викладом, розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, евристична бесіда, метод моделювання небезпечних ситуацій, розв'язання ситуативних задач.

2. Наочні: ілюстрація на дошці, демонстрування відео, показ мультимедійної презентації.

3. Практичні: інструктаж, виконання практичних робіт, сюжетно-рольова гра, самостійна робота з інформаційними ресурсами, ІКТ у самостійній роботі здобувачів освіти, інформаційно-пошукова діяльність, проектна діяльність.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

1. Усний та письмовий контроль.
2. Тестування.
3. захист творчих робіт.
4. Залік.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ ТА ЯКОСТІ НАВЧАННЯ

- усна відповідь;
- відповідь на тестові питання й завдання;
- творча робота (реферат, есе, доповідь, презентація, аналітично-пошукова робота, проєкт).

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА РЕЙТИНГОВОЮ СИСТЕМОЮ

	Поточне тестування та самостійна робота									Залік	Сума
	Модуль 1			Модуль 2							
Тема	T_11	T_12	T_13	T_21	T_22	T_23	T_24	T_25	T_26		
Бали	15	15	15	5	5	5	5	5	5	25	100

T_11, ..., T_26 теми змістових модулів (номер змістового модуля, номер теми).

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Конспекти лекцій.

Інструктивно-методичні матеріали по підготовці студентів до практичних занять: Безпека життєдіяльності та основи охорони праці: Навч.-метод. пос. до практ. та самост. робіт студ. ВНЗ України. Укладачі : Торубара О.М., Ковбаса Ю.М., Ребенок В.М., Леонов А.М., викл. Лопатка Ю.М. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2012. 157 с.

Схеми, слайди, сайт навчальних, методичних і допоміжних матеріалів здобувачам освіти (<https://nu4k.wordpress.com/>).

Тренувальний тестовий контроль на ОС Android (test.apk).

Тести за темами.

Методичні рекомендації до виконання індивідуальних та самостійних робіт (рефератів, есе, аналітично-пошукової роботи, проєкту), електронний методичний комплекс в середовищі Moodle.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Основні законодавчі та нормативно-правові акти

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI.
3. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III.
4. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № 4004-XII.
5. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010. Затв. Наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 N 457 (v0457609-10).

Основна література

6. Атаманчук П. С. Безпека життєдіяльності та охорона праці : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Друк. "Рута", 2017. 161 с.

7. Березюк О. В., Лемешев М. С., Заюков І. В., Королевська С. В. Безпека життєдіяльності : практикум. Вінниця : ВНТУ, 2017. 97 с.
8. Варивода К. С., Горденко С. І. Цивільний захист : підручник. Переяслав : Домбровська Я. М., 2020. 595 с.
9. Калашнікова Л. В. Безпека життєдіяльності особистості: соціологічні візії . Запоріжжя : КПУ, 2020. 239 с.
10. Полярус О. В., Мінка С. В., Богатов О. І. Цивільний захист та безпека життєдіяльності : довідник. Харків : ХНАДУ, 2017. 395 с.
11. Плис М. М., Плис М. М. (мол.), Півоваров О. А. Безпека життєдіяльності та цивільний захист : наочні матеріали : навч. посіб. Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. 71 с.
12. Стиценко Т. Є., Пронюк Г. В., Сердюк Н. М., Хондак І. І. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. Харків : ХНУРЕ, 2018. — 336 с.

Додаткова література

13. Халмурадов Б.Д. Безпека життєдіяльності. Перша допомога в надзвичайних ситуаціях: Навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 138 с.
14. Бегун В.В., Горбунов О.В., Каденко И.Н. и др. Вероятностный анализ безопасности атомных станций. Київ, 2000 г.
15. Ковбаса Ю.М., Ковбаса Т.І. Зарубіжний досвід запровадження мобільного навчання. Наукові записки : [збірник наукових статей] М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова ; упор. Л.Л. Макаренко. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. Випуск СХХХІХ (139). (Серія педагогічні науки). С. 115-122.
16. Бакун М. О., Ковбаса Ю.М., Особливості гасіння пожеж на АЕС України Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і студентів. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 64-65.
17. Богдан Н. В., Ковбаса Ю.М. Лісові пожежі як нова глобальна проблема людства Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і студентів. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 83-84.
18. Бойко О. М., Ковбаса Ю.М. Психологічна підготовка вчителя до управління учнями в умовах надзвичайної ситуації Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і студентів. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 138-139.
19. Сластьон В. Р., Ковбаса Ю.М. Причини й наслідки лісових пожеж в Україні. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і

студентів. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 49-50.

20. Сухомлин А. Д., Ковбаса Ю.М. Вивчення стресу студентів у психології діяльності. Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів і студентів. Черкаси: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С. 192-193.

21. Пригодій М.А., Ковбаса Ю.М. Застосування педагогічної діагностики при викладанні курсу «Безпека життєдіяльності». Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 53. серія: педагогічні науки: збірник. Чернігів, ЧДПУ. 2008. № 53. С. 81 – 84.

22. Ковбаса Ю.М., Пригодій М.А. Методика ознайомлення студентів із ризик-орієнтованим підходом у курсі безпеки життєдіяльності. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 67. серія: педагогічні науки: Збірник. Чернігів, ЧДПУ. 2009. № 67. С. 162 – 165.

23. Ковбаса Ю.М. Особливості вивчення актуальних небезпек сучасності у курсі "Безпека життєдіяльності" педагогічного університету. Збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару «Безпека життя і діяльності людини». Хмельницький, ІДУ УСЦЗ, НМЦ ЦЗ та БЖД, 2010. С. 102-105.

24. Ковбаса Ю.М. Структура та зміст творчого проекту з Безпеки життєдіяльності для педагогічних вишів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 88. Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. Чернігів: ЧНПУ, 2011. С.89-92 (Серія: Педагогічні науки).

Internet-джерела

25. База нормативно-правових актів України <https://zakon.rada.gov.ua/>

26. Державна служба України з надзвичайних ситуацій <http://www.mns.gov.ua/>

27. Державні будівельні норми України <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1>

28. Державні санітарні правила та норми <https://medprosvita.com.ua/moz-derzhavni-sanitarni-pravila-normi-pidbirka/>

29. Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту (ІДУ НД ЦЗ) <https://idundcz.dsns.gov.ua/>

30. Кабінет Міністрів України <http://www.kmu.gov.ua/>.

31. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України <http://www.menr.gov.ua/>.

32. Навчальні матеріали з дисциплін БЖД, Цивільний захист, Основи охорони праці для студентів Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка <https://nu4k.wordpress.com/> .

33. Постійне представництво України при ООН <https://ukraineun.org/> .

34. Рада національної безпеки і оборони України <https://www.rnbo.gov.ua/>